

Милош Ђ. Кошпрдић¹
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет

КОНГРУЕНЦИЈА ПО РОДУ ИМЕНИЦА ОПШТЕГ РОДА НА ФОРМАНТ *-ИЦА* КОД ГОВОРНИКА СРПСКОГ ЈЕЗИКА²

Рад се бави конгруенцијом по роду именица општег рода на формант *-ица* када реферишу на особе мушког пола. У истраживању смо користили упитник из два дела којима је испитивана употреба двају типова конгруенције по роду, односно процена природности реченичних конструкција у којима се ови типови конгруенције јављају. За потребе упитника је састављена листа од 18 именица општег рода на формант *-ица*, које су биле подељене у 3 класе. Задатак испитаника је био да допуне 44 реченице, односно да на Ликертовој скали од 1 до 7 процене пријемчивост 136 реченица. Рађене су анализе и по испитаницима и по стимулусима (F1xF2) одвојено за оба дела упитника, а подаци су обрађени статистички у програму SPSS. Резултати добијени на основу одговора 156 монолингвалних говорника српског језика показују да се конгруенција по женском роду знатно чешће употребљава, те да је говорници знатно боље процењују. Показало се и да присуство додатног детерминатора у мушком роду не утиче на већу употребу и бољу процену конгруенције по мушком роду. Резултати указују и на релевантност поделе ових именица на групе према критеријуму присуства односно одсуства алтернативног морфолошког средства реферисања на особе мушког пола као носиоце особина исказаних оваквим именицама.

Кључне речи: род именица, именице општег рода, конгруенција, употреба, процена

Теоријске напомене

Конгруенција је уз рекцију један од два основна вида синтаксичке акомодације. Она представља формално и/или семантичко прилагођавање граматичких облика једних синтаксичких јединица другима. Функција конгруенције као морфосинтаксичке појаве карактеристичне за српски језик јесте да се њоме истакну постојећи односи семантичке субординације и координације, а који би постојали и када у језику не би било конгруенцијских правила (Piper i dr. 2005: 75). Конгруенција може бити потпуна и непотпуна. Потпуна конгруенција постоји онда када

1 milos_kosprdic@yahoo.com

2 Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 178004, под називом *Савремени српски језик – синтаксичка, семантичка и прагматичка истраживања*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

су зависни синтаксички делови граматичким обликом и граматичким значењем прилагођени главном делу, док се о непотпуној конгруенцији говори када се облик зависног дела са главним делом слаже само граматичким обликом (граматичка или формална конгруенција) или само значењем (семантичка конгруенција) (Piper i dr. 2005: 75–77).

Говорећи о конгруенцији по роду, у *Грамаџици српског језика* (Stanojčić, Popović 2002: 295–296) дефинишу граматички род именица на основу типа деклинације (приметимо да су на основу овог критеријума именице типа *џаџа* и *деда* граматичког женског рода, будући да припадају трећој, *a*-парадигми именица). Они кажу да између граматичког рода именица и пола њима означених особа постоји системска веза, али да у неким случајевима постоји неслагање између граматичког рода одређеног према парадигматском типу именице и природног рода одређеног према полу означене особе.

Ивић (1960, 192–193) каже да се обележавање рода именице постиже на два начина: деклинационом структуром саме именице, тј. парадигматским (П) моментом, и деклинационим обликом присутног детерминатива, тј. конгруенцијским (К) моментом.

У *Хрватској ѓрамаџици* (Barić i dr. 1995) у одређивању рода се примењује синтаксички критеријум према „слагању са придјевским ријечима”, али и још два критеријума – семантички и морфолошки. Тако именице које означавају жива бића имају род према томе да ли се односе на мушко или на женско биће, с тим да овде постоје изузеци (*девојче, момче*), док се код именица које означавају „ствари или бића код којих се пол не зна, или није важно да се зна” род одређује према номинативном завршетку, уз неке изузетке, али се овде не наводе увек и примери за њих.

Код Бабића (1998) као основни критеријум при одређивању рода користи се управо конгруенцијски критеријум. У својој првој студији о конгруенцији (*срочностии*) Бабић (1973: 202) каже да се род одређује парадигматски (падежном променом) и синтаксички (конгруенцијом). На род утиче и значење, али значење није поуздан критеријум за род, а према томе ни за конгруенцију: именице које означавају мушку (женску) особу немају обавезно мушки (женски) род, те се зато значење не може узети као јединствен критеријум. Како за одређивање рода није увек довољан ни тип парадигме, често је потребно служити се синтаксичким критеријумом – конгруенцијом. Он додаје и да се неким именицама род може одредити већ по творбеном форманту – тако се именице на *-ост* мењају по *и*-промени, а именице на *-(а)к* по промени типа *јелен*. Међутим, он истиче да нису сви форманти једнозначно одређени у погледу рода, те се не може за све дати опште правило, већ се мора саставити попис на темељу проверене конгруенције.

До различитих избора у конгруенцији по роду долази код оних именица код којих се не слажу парадигматски тип и пол, што је могуће само код оних именица које припадају категорији [+живо]. Овакво двојство избора не важи за оне именице које су „полно неутралне” (*деџе, шџене*)

или којима је пол невидљив, па се на оба пола реферише једном именицом (ж.р. нпр. *корњача*, *џијавица*; м.р. нпр. *цврчак*, *врабац*) – оне имају конгруенцију према парадигматском типу (Babić 1973, стр. 202).

Важно је поменути и поделу именица на оне које чине семантичко језгро и на оне које припадају семантичком остатку (Corbett 1991: 8). Именице у семантичком језгру означавају жива бића, и то она код којих се пол и род поклапају. То су именице мушког рода које означавају особе мушког пола, и именице женског рода које се односе на особе женског пола. Именице средњег рода не улазе у семантичко језгро, већ у семантички остатак, а у њему су и „именице које означавају што живо али из неког разлога не улазе у семантичку језгру (*дијете*, *јање*, *маче*, *сова...*) и именице за неживо којима се род не може оправдати сполом (*кућа*, *море*, *храст...*)” (Pišković 2011: 77–78).

У литератури се јавља и подела рода на неколико типова – граматички, референцијални и лексички род. Лексички род је својствен само именицама које припадају семантичком језгру, док се референцијални род осим на именице из семантичког језгра односи и на именице за живо из семантичког остатка, будући да је његово својство да „идентифицира референта као мушко, женско, или родно неодређено/средње” (Pišković 2011: 78). Именице које имају референцијални род не морају имати и лексички род (нпр. именице *биће*, *особа*, *новорођенче*, *џиле...*), будући да има именица које означавају бића чији пол људима или није важан, или није уочљив (Pišković 2011). Граматички род обележен је формом и конгруенцијом. Дакле, само именице с лексичким родом могу у основи имати и мушки и женски род који је релевантно својство појединог пола. Ако се пак деси да се пол и род не слажу – такве именице уопште и немају лексички род, односно, њихов род нема значење, већ само референцу – тај род је симболички.

Радић (2010) наводи да су термини мушки, женски и средњи условни: „Атрибутивни називи мушких особа по карактеристици која је само њима својствена, по правилу су уобличени као именице женског рода (*нежења*, *мушкарчина*); атрибутивни називи за женску особу не морају бити женског рода (*цуретшак*, *девојчурак*); називи применљиви на одрасло биће уобличавају се као именице средњег рода (*женско*, *мушко*, *момче*, *девојче*, *џискарало*)” (Radić 2010: 1).

Тафра (2005: 86) приказује поделу именица и по роду и по полу и овде издваја и именице општег рода – оне које означавају два пола, мушки и женски, као што су: *џијаница*, *џазикућа*, *зверокрадица*, *ухода*, *будала*.

Говорећи о конгруенцијским класама именица Пипер (2005: 83) констатује да постоје именице које имају варијантне конгруенцијске парадигме, тј. да припадају једној конгруенцијској класи, али у целини или у појединим елементима могу припадати и некој другој класи. Овде издваја и именице типа *варалица*, за које каже да имају конгруенцију типа *мајка*, али да у једнини могу имати конгруенцију типа *песник*, док је она у множини мање уобичајена или сасвим неприхватљива.

Као што видимо из претходног, постоји класа именица општег рода (*episoena*) које се односе на особе оба пола. Ове именице немају инхерентно обележје рода, и стога су неспецификоване према полу. Род је код оваквих именица одређен контекстуалним факторима. Семантички, именица општег рода квалификује или карактеризује особу по неком специфичном облику друштвеног понашања или по некој личној особини, обично негативној. У случају када реферишу на женску особу именски квалификатор уз овакве именице може бити само женског рода, док у случају реферисања на мушке особе, род квалификатора може бити и мушки и женски (Herrity 1983).

Предмет и циљ

Предмет нашег рада су именице општег рода на формант *-ица*. Оне могу бити граматичког и мушког и женског рода, а могу реферисати и на особе мушког и на особе женског пола. У ситуацијама у којима се оне употребљавају као именице граматичког женског рода које реферишу на особе женског пола, ове именице увек конгруирају по женском роду (пр. *ѿа варалица*; *Марија је велика варалица*). У случају када се именице општег рода употребљавају неререференцијално, у смислу полне одређености референта који мора бити особа, оне могу конгруирати и по женском и по мушком роду (пр. *ѿај/ѿа варалица*; *Варалица се враѿио/враѿиила кући*). Када се овакве именице користе да реферишу само на особе мушког пола, оне такође могу конгруирати и по мушком и по женском роду (пр. *ѿај/ѿа варалица*; *Нинослав је велики/велика варалица*).

Будући да се у досадашњој литератури мало говорило о овој класи именица, те да су на тему конгруенције именица општег рода навођени примери њихове употребе у језику књижевности, и то оне старије, као и западне варијанте српскохрватског језика, одлучили смо се да њихову конгруенцију испитамо са становишта савремених говорника српског језика.

Наш циљ је био да испитамо употребу и став према употреби (мерен као ниво граматичке прихватљивости тј. пријемчивости) конгруенције по роду код оваквих именица када су употребљене тако да реферишу на особу мушког пола.

Материјал и методе

За потребе овог истраживања формиран је упитник који је за циљ имао проверу употребе и процене граматичке прихватљивости два могућа типа конгруенције са именицама иначе општег рода на формант *-ица* у случају када су оне употребљене референцијално одређено као именице које се односе на особе мушког пола.

Стимулуси

Именице општег рода на формант *-ица* су сакупљане из *Образног речника српскога језика* (Nikolić 2000), а потом провераване у *Речнику српскога језика Маџице српске* (RSJ 2007) и у *Речнику српскохрватскога књижевног језика Маџице српске* (RMS 1967–1976). Претрагом речи установљено је да се могу уочити барем 3 групе оваквих именица на основу тога да ли имају морфолошки пар којим се може реферисати на исту особу мушког пола као и одговарајућом именицом са формантом *-ица*.

Прву групу чине оне именице општег рода на формант *-ица* које имају морфолошки пар у виду именице мушког рода са формантом *-иц*. Другу групу чине оне именице које имају морфолошки парњак на формант *-ло*, а који је такође општег рода – у овом случају мушког и средњег. Трећу групу чине оне именице које немају морфолошког пара тј. које представљају јединствен облик којим се може реферисати на одговарајућу мушку особу. У свакој групи смо за потребе састављања реченица у упитнику издвојили по 6 именица општег рода са формантом *-ица*, што укупно чини 18 именица, и оне су приказане у Табели 1.

Табела 1. Именице општег рода на формант *-ица* по групама

1. група	2. група	3. група
<i>варалица</i>	<i>варалац</i>	<i>сјавалица</i>
<i>кукавица</i>	<i>кукавац</i>	<i>сањалица</i>
<i>лућалица</i>	<i>лућалац</i>	<i>ћричалица</i>
<i>незналица</i>	<i>незналац</i>	<i>бубалица</i>
<i>свезналица</i>	<i>свезналац</i>	<i>свађалица</i>
<i>ћијаница</i>	<i>ћијанац</i>	<i>сумњалица</i>

Кориштењем ових именица састављен је упитник који се састојао од укупно 132 реченице, распоређене у два дела.

Први део упитника – употреба конгруенције

У првом делу упитника задатак испитаника био је да допуне 44 реченице придевом из заграде. За сваку од 18 именица формирана је по једна реченица у којој се одговарајућа именица нашла као предикатив у именском копулативном предикату у презенту. Да би се спецификовао референт мушког пола, у позицији реченичног субјекта нашла су се мушка имена која припадају првом деклинационом типу ($K_M\Pi_0$, нпр. *Горан*, *Велибор*). Придев из заграде је требало допунити уз предикатив. Придев у загради је био дат у номинативу једнине средњег рода, а не у (лексикографски) каноничком облику мушког рода, како се испитаницима не би сугерисао избор рода приликом допуњавања реченица. За овако формиране реченице је састављено још 18 реченица које су се од својих полазних разликовале у томе што су уз субјекат имале детерминатор у виду придева у мушком роду, будући да смо додатно желели да проверимо да ли његово присуство поспешује употребу и процену

пријемчивости конгруенције по мушком роду између центра именичке синтагме у предикативу (именице на *-ица*) и њеног детерминатора (атрибута), као у примеру:

*Храбри Марко је **незасиџа** изјелица.*

*Храбџи Марко је **незасиџи** изјелица.*

На овај начин је, дакле, формирано 36 реченица (18 парова), а пример једног пара изгледао је:

Бојан је _____ незналица. (тврдоглаво)

Брзојлеџи Бојан је _____ незналица. (тврдоглаво)

Осим ових 36 реченица, у првом делу упитника нашло се и 8 контролних реченица – оних реченица код којих постоји само једна опција за допуњавање (тј. један тип конгруенције именице у предикативу и њеног детерминатора), а које су притом структурно одговарале осталим реченицама, као у следећем примеру, и којима се проверавала пажња испитаника.

Ђорђе је _____ ђесник. (Ђрослављено)

Други део уџитника – скале ђроцена

Други део упитника састојао се од 88 реченица, а задатак испитаника је био да на Ликертовој скали од 1 до 7 процене њихову граматичку прихватљивост (1 – потпуно неадекватно; 7 – потпуно адекватно). Од тога су 72 реченице биле састављене на основу одабраних 18 именица на *-ица*, тако што су за сваку реч биле формиране укупно по 4 реченице: по две реченице без детерминатора уз субјекат и по две реченице са детерминатором уз субјекат – једанпут са конгруенцијом у мушком роду и једанпут са конгруенцијом у женском роду, са детерминатором и без детерминатора, нпр:

Бојан је тврдоглава незналица.

Бојан је тврдоглави незналица.

Брзоплети Бојан је тврдоглава незналица.

Брзоплети Бојан је тврдоглави незналица.

Од преосталих 16 реченица у другом делу упитника, 8 реченица су била контролна питања – реченице састављене по сличном принципу, али које имају само једну конгруенцијску могућност и код којих се очекивала оцена 7, као у примеру:

Ђарко је смешни ђајац.

а других 8 реченица су били дистрактори – реченице састављене по сличном принципу, али код којих је намерно начињена грешка у конгруенцији између именице у предикативу и њеног детерминатора, и код којих се, као код неграматичних реченица српског језика, очекивала оцена 1, као у примеру:

Дарко је сиђушина дечак.

Процедура ујишника и исјишаници

Упитник је направљен у Google форми и дистрибуиран је путем интернета. Сва питања су била обавезна и испитаник није могао да пређе на други део упитника док не попуни први, али ни да се врати на први део, након што попуни други. Овим се желео избећи ефекат примовања у првом делу упитника одговорима из другог дела упитника, будући да су се у реченицама за процену налазиле обе опције од којих је испитаник могао да изабере једну приликом допуњавања реченица у првом делу упитника. У оквиру оба дела упитника реченице су биле дате насумичним редоследом другачијим за сваког испитаника, како би се избегао евентуални ефекат примовања и ублажио ефекат увежбавања.

У истраживању је учествовало 170 испитаника и сви испитаници су били монолингвални (са становишта усвајања језика) говорници српског језика са подручја шумадијско-војвођанског дијалекта, узраста од 17 до 33 године.

Нацрт

У првом делу упитника прво је посматрано да ли постоји општа тенденција веће употребе једне конгруенције над другом. Потом је рађена двофакторска анализа по испитаницима. Зависна нумеричка варијабла је била сума одговора по групама за један тип конгруенције (довољно је као нумеричку варијаблу посматрати број јављања једног типа конгруенције јер су подаци за оба типа линеарно зависни будући да је сума одговора једне и друге конгруенције константна – једнака броју реченица), а фактори су били:

- (1) детерминисаност, са два нивоа: без присуства детерминатора уз субјекат и са присуством придевског детерминатора у мушком роду уз субјекат
- (2) група именица, са 3 нивоа: речи које имају морфолошке парњаке на *-иц* у мушком роду, речи које имају морфолошке парњаке на *-ло* (а који могу бити у два рода – мушком и средњем), и речи које немају морфолошке парњаке

За други део упитника – скале процене – рађена је трофакторска анализа по испитаницима. Зависна нумеричка варијабла је био просечан скор на Ликертовој скали процене од 1 до 7 по групама. Фактори су били:

- (1) врста конгруенције, са 2 нивоа: конгруенција по мушком роду и конгруенција по женском роду
- (2) детерминисаност, са два нивоа
- (3) група именица, са 3 нивоа

Подаци су статистички обрађивани кориштењем софтверског пакета SPSS 20.0.

Резултати

За 170 испитаника, колико их је учествовало у овом истраживању, прво су израчунати просеци са скала процене одвојено за све контролне реченице и за све дистракторе. Испитаници који су на дистракторима имали просечну оцену већу од 1 и који су за контролне реченице имали просечну оцену мању од 6 нису укључени у анализу. На овај начин је одбачено 14 испитаника. За преостале испитанике је додатно проверено да ли су им и одговори на контролне реченице у првом делу упитника били адекватни, и установљено је да је свих 156 испитаника овај задатак урадило са 100% тачности. Даље анализе су вршене на ових 156 испитаника.

Први део упитника – употреба конгруенције

Прво су пребројана појављивања одговора конгруенције по мушком и конгруенције по женском роду за сваког испитаника, независно од других фактора. Резултати анализе су показали да постоји статистички значајна разлика између употребе двеју конгруенција ($\chi^2(17, N = 156) = 528.231, p < .001$), тако што се конгруенција по женском роду ($M = 33.468, SD = 4.088$) среће далеко чешће од конгруенције по мушком роду ($M = 2.532, SD = 4.088$).

Да би се испитао утицај детерминисаности (2 нивоа) и врсте речи (3 нивоа) на употребу типа конгруенције по роду, израчунат је број појављивања конгруенције по мушком роду код сваког испитаника за свих 6 група (2x3). Просечне вредности броја појављивања конгруенције по мушком роду за свих 6 група налазе се у Табели 2.

Табела 2: Дескриптивна статистика употребе конгруенције по мушком роду

	N	Min	Max	M	SD
N_1 ³	156	.00	6.00	.423	.923
D_1	156	.00	5.00	.436	.972
N_2	156	.00	6.00	.154	.634
D_2	156	.00	6.00	.237	.763
N_3	156	.00	5.00	.718	1.146
D_3	156	.00	5.00	.564	1.055

Двофакторска ANOVA за упарене узорке је показала постојање главног ефекта група именица ($F(2, 310) = 33.124, p < .001, \eta_p^2 = .176$), као и одсуство ефекта детерминисаности. Пост-хок анализа врста речи са корекцијом по Bonferroni-ју је показала да се све три групе

3 У Табели 2 ознака N се односи на реченице у којима је субјекат употребљен без детерминатора, а ознака D на реченице где се уз субјекат јавио детерминатор у мушком роду. Бројеви 1, 2 и 3 редом представљају три групе именица општег рода са формантом -ица описане у методологији.

именица статистички значајно међусобно разликују, и то тако да се конгруенција по мушком роду најређе јавља уз оне именице на -ица које имају морфолошки парњак на -ло (друга група), а да се најчешће јавља уз оне именице на -ица којима је то и једини облик реферисања на мушку особу са таквом особином (трећа група). Такође, ови резултати показују да присуство додатног детерминатора у мушком роду уз субјекат не утиче на употребу конгруенције по мушком роду између именице на формант -ица и њеног детерминатора.

Други део ушћеника – скале поцене

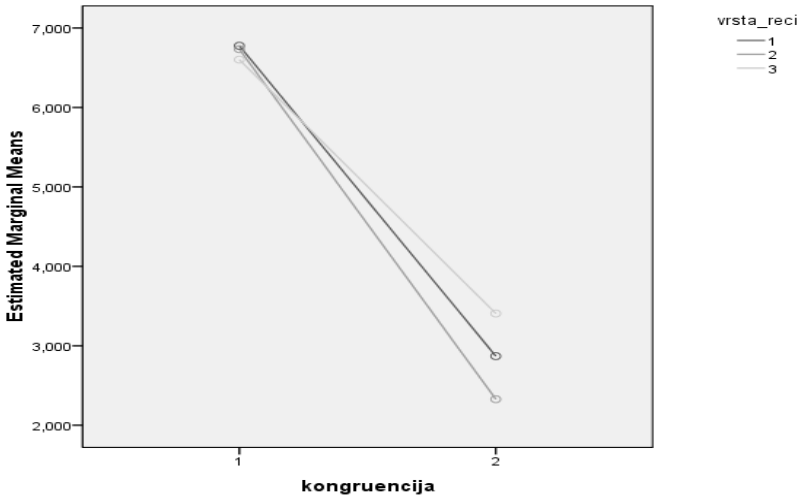
Прво су израчунате просечне вредности скорова на скали процене за 12 група (2x2x3) за сваког испитаника, а просечне вредности по испитаницима се налазе у Табели 3.

Табела 3: Дескриптивна статистика процене конгруенције по роду

	N	M	SD
Z ⁴ _N_1	156	6.786	.5698
M_N_1	156	2.855	1.725
Z_D_1	156	6.767	.603
M_D_1	156	2.885	1.689
Z_N_2	156	6.780	.630
M_N_2	156	2.276	1.550
Z_D_2	156	6.687	.729
M_D_2	156	2.380	1.567
Z_N_3	156	6.606	.732
M_N_3	156	3.400	1.731
Z_D_3	156	6.598	.768
M_D_3	156	3.413	1.812

Трофакторска ANOVA за упарене узорке по испитаницима је показала постојање ефекта типа конгруенције по роду ($F(1, 155) = 771.579, p < .001, \eta_p^2 = .833$), као и ефекта врсте именица ($F(2, 310) = 100.413, p < .001, \eta_p^2 = .393$), али је и интеракција између типа конгруенције и врсте речи достигла ниво значајности ($F(2, 310) = 124.288, p < .001, \eta_p^2 = .445$).

4 Z – женски род; M – мушки род.

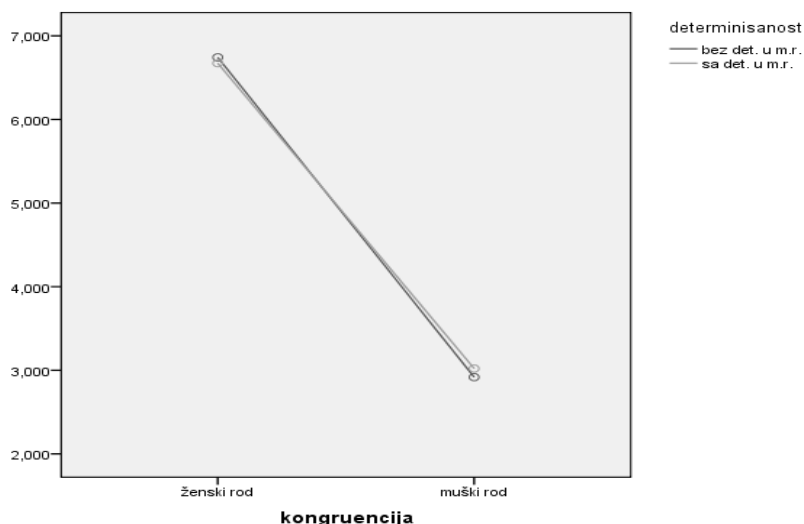
Слика 1: График односа групе именица и типа конгруенције по роду

Слика 1 упућује на постојање главног ефекта типа конгруенције, тј. на то да је конгруенција по женском роду статистички значајно прихватљивија од конгруенције по мушком роду. Додатно, са графика се наслућује постојање веће разлике међу групама именица код конгруенције по мушком роду (2) него код конгруенције по женском роду (1). Да бисмо ово утврдили, и да бисмо пробали да објаснимо постојање интеракције између фактора врсте именица и типа конгруенције, урадили смо две двофакторске (1. фактор врста речи са 3 нивоа и 2. фактор детерминисаност са 2 нивоа) ANOVE за упарене узорке – одвојено за конгруенцију по мушком роду и одвојено за конгруенцију по женском роду.

Главни ефекат врсте речи добијен је у двофакторској ANOVI и код конгруенције по мушком роду ($F(2, 310) = 133.01, p < .001, \eta_p^2 = .46$) и код конгруенције по женском роду ($F(2, 310) = 18.88, p < .001, \eta_p^2 = .11$). Детерминисаност и интеракција нису досегли ниво значајности. Пост-хок анализа са корекцијом по Bonferroni-ју је показала да се све три групе именица код конгруенције по мушком роду статистички значајно разликују, и то тако да је најниже оцењена друга група ($M = 2.33$), а највише оцењена трећа група ($M = 3.41$). Код конгруенције по женском роду не постоји разлика између прве ($M = 6.78$) и друге ($M = 6.73$) групе, већ се само трећа група ($M = 6.60$) статистички значајно разликује од њих две, али је она овде и најниже процењена група.

Трофакторска ANOVA за упарене узорке по испитаницима је показала и да не постоји ефекат детерминисаности, као ни ин-

тераkција детерминисаности и конгруенције нити детерминисаности и врсте именица, што значи да присуство детерминатора не утиче на процену конгруенције по роду, што се види на Слици 2.

Слика 2: График односа детерминисаности и типа конгруенције по роду

Дакле, конгруенција по женском роду се процењује као значајно прихватљивија ($M = 6.70$) од конгруенције по мушком роду ($M = 2.89$). Додатно, код конгруенције по женском роду се конструкције са именицама из прве и из друге групе приближно једнако процењују, док се конструкције са именицама из треће групе процењују лошије у односу на прве две групе. Код конгруенције по мушком роду се управо конструкције са именицама из треће групе процењују као најприхватљивије, а јавља се и разлика између процена код прве и друге групе, за разлику од конструкција са конгруенцијом по женском роду (чиме се може објаснити и постојање статистички значајне интеракције ова два фактора). Такође, код конгруенције по мушком роду се конструкције са детерминатором у мушком роду уз субјекат ($M = 2.89$) процењују слично конструкцијама без детерминатора ($M = 2.84$), што је случај и код конструкција са конгруенцијом по женском роду (упореди просечну процену конструкција са детерминатором и без детеминатора, редом: $M = 6.68$; $M = 6.72$).

Закључне напомене

У овом раду смо се бавили проблемом конгруенције класе именица које се могу окарактерисати као именице општег рода. У питању су, дакле, именице које имају више од једног граматичког рода, а притом припадају семантичком језгру именица, те се могу односити и на особе различитих полова. Сходно овоме, питање њихове конгруенције може

бити, са једне стране, везано за њихову нереференцијалну употребу – када се, дакле, не зна да ли реферишу ка особама мушког или женског пола, или се, са друге стране, ово питање може односити на разлику у конгруенцији по роду када су оне референцијално употребљене, и то тако да се односе на особу мушког пола (у ситуацији када реферишу ка особи женског пола не постоји двојба у конгруенцији).

За потребе нашег истаживања смо формирали упитник који се састојао из два дела, тако да је у првом делу била испитивана употреба конгруенције, док се у другом делу испитивао став говорника према употреби конгруенцијских могућности ових именица, тј. процена граматичности/природности реченичних конструкција у којима се ове конгруенције јављају.

За потребе упитника одабрано је 18 именица општег рода које се завршавају на формант *-ица*. Будући да смо приликом прегледања речника увидели да се неке од ових именица могу јавити и у морфолошки дублетном облику који је граматичког мушког рода, одлучили смо се да испитамо да ли постоји разлика у употреби два типа конгруенције по роду између оних именица које имају таквог морфолошког парњака и оних које га немају. Детаљнијом анализом именице смо поделили у три групе. Прву групу су чиниле оне именице на формант *-ица* за које су пронађени морфолошки дублети само у мушком граматичком роду на формант *-иц* (нпр. *кукавица* : *кукавац*). Другу групу су чиниле оне именице на формант *-ица* које као дублетну морфолошку форму имају именице на формант *-ло*, а које су и саме по себи именице општег рода, будући да могу бити граматичког и мушког али и средњег рода (нпр. *бубалица* : *бубало*). Трећу групу су чиниле оне именице на формант *-ица* за које није пронађен никакав морфолошки дублетни облик који би реферисао ка особама мушког пола као носиоцима особине означене тим именицама (нпр. *удворица*). Такође смо желели да испитамо да ли присуство додатног детерминатора у мушком роду уз субјекат, којим је кодиран референт мушког пола именице општег рода, утиче на учесталију употребу, односно бољу процену конгруенције по мушком роду код ових именица.

На основу одговора 156 испитаника у првом делу упитника који је испитивао употребу двеју конгруенција када ове именице реферишу ка особама мушког пола, показали смо значајну тенденцију веће употребе конгруенције по женском роду. Додатном анализом се показало да присуство детерминатора у мушком роду не утиче на употребу конгруенције по мушком роду, будући да су испитаници у подједнакој мери користили конгруенцију по мушком роду (а самим тим и по женском роду) без обзира на то да ли се у реченици нашао додатни детерминатор у мушком роду уз субјекат или није.

Резултати указују и на релевантност поделе именица општег рода са формантом *-ица* на три групе према критеријуму присуства алтернативног морфолошког средства реферисања ка особама мушког пола као носиоцима особина исказаних оваквим именицама. Тако се конгруен-

ција по мушком роду најређе јавља код именица на -ица које имају морфолошки парњак на формант -ло, а који је и сам по себи именица општег рода. Најчесталија употреба конгруенције по мушком роду добијена је код оних именица којима је формант -ица једини начин кодирања значења носиоца особина мушког пола.

У другом делу упитника, дакле код процене употребе ових двају типова конгруенције, уочено је постојање главног ефекта типа конгруенције, тј. да испитаници статистички значајно боље процењују конструкције у којима је употребљена конгруенција по женском роду. Показало се и да присуство детерминатора у мушком роду не утиче на процену испитаника, тј. да присуство детерминатора у мушком роду није проузроковало бољу процену конгруенције по мушком роду, нити је његово одсуство довело до лошије процене код конгруенције по женском роду. Додатно је показано да постоји и ефекат трију издвојених група ове класе именица, те да се у конструкцијама са конгруенцијом по мушком роду најслабије процењују именице из друге групе (које имају морфолошки парњак на формант -ло), а најбоље именице из треће групе – оне које немају морфолошко дублетно средство реферисања. Овакви резултати су конзистентни са анализом о употреби из првог дела упитника.

Уочено је и да се ефекат различитих група именица јавља и у процени конгруенције по женском роду, с тим да овде не постоји међусобна разлика између оних група именица које имају алтернативно морфолошко средство реферисања ка особама мушког пола као носиоцима особине исказане оваквим именицама. Статистички значајна разлика код процене конгруенције по женском роду је уочена само у процени именица из треће групе у односу на процене именица из других двеју група. Прецизније, код конгруенције по женском роду, слично се процењују оне две групе именица које би могле стајати у опозицији према трећој групи управо према критеријуму присуства односно одсуства алтернативног морфолошког начина реферисања ка истим особама мушког пола. А како се, за разлику од процене код конгруенције по мушком роду, где се именице из треће групе најбоље процењују, код конгруенције по женском роду ове именице најслабије процењују, не чуди чињеница што не постоји значајна разлика у процени испитаника између прве две групе (које обе имају алтернативно морфолошко средство, само исказано другим формантом: -иц /-ло), јер је ту у питању тананија дистинкција од оне која постоји између њих узев у целости и именица из треће групе, и то управо у конгруенцијском типу (по женском роду) коме говорници дају значајну предност приликом процене.

Додатно можемо приметити да се, бар када је у питању једнина, код именица општег рода на формант -ица у родно референцијалној мушким полом спецификованој ситуацији јавила значајна разлика у употреби и процени двају типова конгруенције по роду, и то у корист конгруенције по женском роду, дакле оне која одговара парадигматском типу којем и ове именице припадају.

Литература

- Babić 1973: S. Babić, Sročnost (kongruencija) u suvremenom hrvatskom književnom jeziku, *Zbornik Zagrebačke slavističke škole*, 1(1), 199–218.
- Babić 1998: S. Babić, *Sročnost u hrvatskome književnome jeziku*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Barić i dr. 1995: E. Barić i dr., *Hrvatska gramatika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Corbett 1991: G. G. Corbett, *Gender*, Cambridge: Cambridge University Press
- Herrity 1983: P. Herrity, Agreement with Epicoena and Masculine Nouns in -a in the Slavonic Languages, *The Slavonic and East European Review*, 61(1), 41–55.
- Pišковић 2011: T. Pišković, *Gramatika roda*, Zagreb: Disput.
- Radić 2010: J. Radić, *O imeničkom rodu u jeziku i ravnopravnost polova u društvu*, Beograd: Institut za srpski jezik SANU.
- Tafra 1981: B. Tafra, Vrste imeničke deklinacije (s posebnim obzirom na starije hrvatske gramatike), *Jezik*, 29(2).
- Tafra 2001: B. Tafra, Razgraničavanje roda i spola, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 27, 251–266.
- Tafra 2005: B. Tafra, Razgraničavanje roda i spola, u B. Tafra (red.), *Od riječi do rječnika*, Zagreb: Školska knjiga, 83–98.
- Ivić 1960: M. Ivić, Obeležavanje imeničkog roda u srpskohrvatskom književnom jeziku, *Naš jezik*, 10 (7–10), 191–211.
- Piper i dr. 2005: P. Piper i dr., *Sintaksa savremenog srpskog jezika. Prosta rečenica*, Beograd / Novi Sad: Institut za srpski jezik SANU / Matica srpska.
- Stanojčić, Popović 2002: Ž. Stanojčić, Lj. Popović, *Gramatika srpskoga jezika*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

- Nikolić 2000: M. Nikolić, *Obratni rečnik srpskoga jezika*, Novi Sad / Beograd: Matica srpska / Institut za srpski jezik SANU.
- RMS 1967–1976: Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika, Novi Sad: Matica srpska.
- RSJ 2007: Rečnik srpskoga jezika, Novi Sad: Matica srpska

Miloš Košprdić

GENDER AGREEMENT OF NEUTER NOUNS WITH FORMANT -ICA IN THE SERBIAN LANGUAGE SPEAKERS

Summary

This paper explores gender agreement of neuter nouns with formant *-ica* referring to persons of male sex. We used a two-part questionnaire in the research. The first part aimed to test the usage of two types of gender agreement, while the second one assessed how natural the sentence constructions were after these types of agreement occurred. The questionnaire comprised a list of eighteen neuter nouns with formant *-ica* divided into three classes. In the first part, participants were tasked to fill in the blanks and complete forty-four sentences, while in the second, they were asked to assess how natural 136 sentences sounded on a Likert scale ranging from 1 to 7. Analyses were based both on participants and stimuli (F1xF2) for each questionnaire part separately and the data was statistically processed in SPSS. The results obtained from 156 monolingual speakers of Serbian show that agreement is significantly more frequent in feminine forms, which is why speakers assess it better. Furthermore, they show that the presence of an additional masculine determiner does not increase the frequency of agreement in masculine forms or conduce to better assessment. The results also highlight the relevance of classifying these noun groups based on the criterion of presence/absence of an alternative morphological reference medium for persons of male sex who possess traits expressed by these nouns.

Keywords: noun gender, neuter nouns, agreement, language usage, assessment

*Примљен 20. септембра 2016. године
Прихваћен 24. новембар 2016. године*